LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF ILLINOIS
AT URBANA-CHAMPAIGN

ELIAS CZAYKOWSKY
COLLECTION OF
UKRAINIAN CULTURE

891.79
H199
Op

ГР. ГАНУЛЯКЪ.

Панасова Настуня

Оповѣданье зъ недавнои минувшины.

1921.
НАК[illegible] АВТОРА.
Друковал У[illegible] Коперника ул. 20.

891.74
Н-194
Ор

Дѣялося се на Волынѣ въ 1915 р.

Машерували черезъ село салдатики, а Настуся въ городци грядки полола.

Машеруютъ, ажь земля дрожитъ и спѣваютъ безжурно:

„Сяду на коляску, поѣду въ Москву,
Возьму себѣ жонку, жонку молоду.
Жонка моя розочка, я твой букетъ,
Ты-жъ меня любишь, я тебя нѣтъ!“

Настуня оперлась о тынъ и привѣтливо глядитъ за хлопцями.

— Эй, дѣвка! Ходи съ нами! — закричавъ одинъ, а Настуня щось ему вôдповѣла, однакъ голосу еи вже не було чути, бо салдаты спѣвали далѣ:

„Австрія, Австрія! какъ тебя звать —
Съ кѣмъ ты воюешь.... твою мать!“

За селомъ сѣли салдаты спочивати, а вôдтакъ зчезли десь въ лѣсѣ. Говорили люди, що сеи ночи буде коло села бôй съ австрійскими войсками.

И справдѣ оно на те заносилось. Ще передъ заходомъ сонця стала перестрѣлюватись артилерія. Надъ лѣсомъ, де недавно скрылись русски салдаты, розрывались австрійски шрапнели, а русски арматы, що стояли въ селѣ коло Панасового вѣтрака, посылали свои смертоносни гранаты въ сторону Стоянова, на галицкôй границы.

Потôмъ загралй машиновй крѣсы, потôмъ надъѣхала въ село австрійска патруля, русски окружили еи и двохъ ѣздцѣвъ убили а прочй пôддалися и разомъ съ русскими счезли въ бужанскôмъ лѣсѣ. Потôмъ якось арматы утихли и прійшла темна нôчь и казалось все затихло.

Панасъ вернувъ до хаты.

— Зле Настуню, наши вôдступаютъ, завтра буде тутъ германецъ.

— А най вôнъ згоритъ!

— Арматы, що стояли коло нашого вѣтрака вже вôдъѣхали.

— Куда? Певно въ Галичину, впередъ.

— Нѣ, поѣхали на Скриголовъ, значитъ назадъ, казали, що вôдступаютъ.

рада, каже начальство вôдступати, то вôдступаютъ.

Настуня такожь не спала. Сидѣла пôдъ вôкномъ на лавцѣ и глядѣла въ темряву ночи. Десь въ дали чути було машиновй крѣсы, десь за Бужанами, або ще дальше. Въ двôрскôмъ садѣ, вôдъ стороны кладбища скиглитъ жалôбно сова. Щось злого она вѣщуе, або може плаче за паномъ, котрый покинувъ двôръ и все добро, та выѣхавъ на Украину. Такому то добре. Вôнъ мае тутъ свои палаты, лѣсы и поля и кажутъ, на Украинѣ десь коло Харкова такожь мае палаты, лѣсы и поля. Поѣхавъ собѣ и не журится, що тутъ его поле облогомъ лежитъ, а лѣсы вырубанй, а зъ палаты увезли австрійцѣ всяку посудину, образы, одежу, книжки и зôстали тôлько голй стѣны. А мы мусимо сидѣти въ тôй хатинѣ, бо намъ жаль кинути гôрку працю и мусимо кождои минуты дрожати о свое житье, о то, щобы намъ коровы не забрали, або сѣна, або щобы плота не розôбрали та не спалили, бо то одиноке наше добро, яке маемъ — не стане его, то можемъ ити съ торбами, тай така наша доля.

Зъ за лѣса выринувъ мѣсяцъ, и прояснюючи темряву ночи, пôдносився

все высше и высше. Настуня все ще сидитъ при вôкнѣ и вслухуеся въ трѣвожну тишину, яка царила довкола: Оповѣдавъ онодѣ русскій офицеръ, що стоявъ у нихъ на квартирѣ, що въ таку тиху нôчь, коли здаеся все кругомъ спочивае, въ часѣ вôйны рѣшаются великй дѣла, переводятся важнй плянъ, котрй рѣшаютъ о судьбѣ цѣлыхъ народôвъ на сотки лѣтъ. Въ таку темну тиху нôчь пôдходятъ пôдступомъ однй вôйска до другихъ, щобы ненадѣйно ударити на противника и по трупахъ людей промостити собѣ дорогу до военнои славы. А тая военна слава, то ничо инше якъ узаконнена збродн『я, попевнювана не однимъ чоловѣкомъ, але милiонами людей, якiи идутъ и рабуютъ, та убиваютъ однй другихъ и на все то дôстаютъ публично, всенародно, не лишь позволенье, але ще и благословенiе слугъ Божихъ, котрй зъ имя Христа загрѣваютъ вѣрныхъ до зброднѣ.. Идѣтъ въ имя Боже и убивайте однй другихъ! И чимъ бôльше людей одинъ воякъ убье, тимъ бôльшiй вôнъ герой! Все те, що офицеръ говоривъ въ ихъ хатѣ, Настуня переходитъ въ гадцѣ и розумѣе все якъ слѣдъ, бо видѣла, якъ

Настуня задумалась. Передъ еи очима стоявъ молодый салдатикъ, котрый недавно кликавъ до неи: „Эй! Дѣвка ходи съ нами!“ Онабъ пôшла съ вами солдатики — на долю и недолю, бо все таки де вы, тамъ русске житье и вôдрада душѣ, а тутъ кто знае що буде. Прійдутъ мадьяры або германцѣ, ни то съ такимъ говорити, ни слухати его, якись нѣмраки. Она ихъ вже знае, якъ були тутъ вже минувшого лѣта. Она вже знае, якій то рай пôдъ австрійскими багнетами. А до того она невысказану вôдразу чуе до того вôйска, котре ю осиротило. Минувшого лѣта впали австрійцѣ въ село, зробився переполохъ, люди втѣкали зъ пôль въ свои хаты, а вояки стрѣляли за ними, якъ за звѣриною на польованю. Мати еи приволѣклась ранена на подвôрье и до рана Богу душу вôддала. Австрійцѣ казали, що се були переодѣтѝ московскѝ шпіоны. А щобъ вы не дочекали завтрѣшне сонце оглядати.

— Ей салдатики вы наши, якъ бы я рада съ вами пôйти хоть бы и на край свѣта! — сказала Настуня въ голосъ, забуваючи, що она не сама въ хатѣ.

— Що? Салдатикôвъ тобѣ захотѣлось? Иди и ты зъ хаты, а мене лишѣтъ съ малыми дѣтьми, нехай все пропадае, озвався старый Панасъ, — и вѣтракъ на моей головѣ, и дѣти и корова и куры и порося, бо якъ не стало газдынѣ въ хатѣ, то вже нема кому подумати о хозяйствѣ, я вже зъ нôгъ валюся, а тобѣ пусте въ головѣ.

— Пусте въ головѣ! Я собѣ ось такъ сказала. А правду сказавши я боюся австрійцѣвъ, вы-жъ самй знаете, тату, яке намъ добро съ ними буде, вамъ не треба того казати.

Старый не озвався ни словомъ, а мовчки выйшовъ зъ хаты. За хвильку скрипнули двери вôдъ стодолы, то Панасъ пôшовъ спати на сѣно. По правдѣ вôнъ не спавъ, а лежавъ на сѣнѣ и думавъ:

— Говорили артилеристы, що вôдступаютъ, бо нашихъ мало, а тамъ и австрійцѣ и мадьяры и германцѣ. Але русскіи далеко не будутъ вôдступати, пôдъ Луцкомъ ждутъ „подкрѣпленія“ и тамъ справлятъ австрійцямъ баль. Бо все таки русска сила велика, она цѣлый свѣтъ переможе, а теперь то трудна

русски салдаты ишли у бой, якъ австрійцѣ ладились до атаку, и одни и другіи начинали дѣло — съ Богомъ, и одни и другі просили Бога о помôчь — поможи намъ Боже побѣдити ворога и якъ найбôльше его вымордувати.

А Христосъ прецѣнь учивъ иначе: Любѣтъ навѣть ворогôвъ вашихъ, прощайте провины, не убивайте.

Примкнула п вѣки Настуня и здрѣмнулась. Здавалось ѣй, що бачитъ, якъ батько выйшовъ зô стодолы и счезъ десь за хатою Горпины, а „Босый" ставъ скавулѣти и бѣгати неспокôйно по подвôрю, а п тôмъ щось загремѣло и люди выбѣгли зъ хатъ и передъ „волостью" зôйшлося цѣле село и пытае одинъ другого:

— Що сталося?

— Граната упала въ двôрску палату и теперь все горитъ..

— И цѣле село згоритъ.

Настуня бѣжитъ селомъ и бачитъ всюда огонь и дымъ. А за селомъ стоитъ церковь и одна она еще не горитъ, але ось шумъ — свистъ — и тарахъ! Ударило въ саму копулу и повалився крестъ и валится церковь и также горитъ. Але Христосъ, що бувъ роспя-

тый на крестѣ, вставъ зъ креста, вознѣсся понадъ горѣющій дахъ церкви, заломивъ руки и закликавъ:

„Людіе мои, что сотворихъ вамъ?“

А потôмъ вознѣсся ще высше и высше и счезъ въ облокахъ пôдъ небозводомъ.

Настуня упала на колѣна, потôмъ бачила, що люди утѣкають и крыются въ лѣсъ, встала и бѣжитъ такожь въ сторону лѣса. По дорозѣ встрѣчае салдатôвъ; тй не втѣкають, але машерують весело спѣваючи, а одинъ молодый хлопчина кличе:

— „Настуню ходи съ нами!“

— Нѣ я не пôду съ вами, але вы лишѣтся зô мною.

— Мы всѣ не можемо лишитись, каже молодый салдатъ, бо идемъ за царя кровь проливати, але я самъ можу остатись съ тобою...

— Добре останься хоть ты.

— Но де мы будемъ жити, если цѣле село горить...

Настуня оглянулась довкола.

— А ось вѣтракъ нашъ стоить, ходѣмъ, тамъ насъ огонь не найде.

И бѣжуть обое пôдъ гору. Ось и вѣтракъ, двери зачиненй, тамъ зда-

ется батько ночуе, каже Настуня и стукае въ двери: Вôдчинѣть тату!

Никто не вôдчиняе.

Теперъ ставъ салдатъ стукати. Ударивъ кулакомъ въ двери, ажь стѣны задрожали.

Настуня открыла очи.

Та се бувъ сонъ такій дивный, — промовила сама до себе, и страшный и солодкій!

На подвôрю щось гейбы людскй кроки чути.

Настуня глянула черезъ вôкно.

Якійсь салдать стукавъ до дверей, а потôмъ пôдôйшовъ до вôкна и ставъ знову до вôкна стукати, оглядаючись трѣвожно докола, гейбы чогось боявся.

Чи сонъ се еще, чи ява, думае дѣвчина, се той самый салдатъ, котрый за дня машерувавъ черезъ село и кликавъ ею съ собою, а котрого она що тôлько въ снѣ бачила...

— Вôдчинѣть, не бôйтеся! кличе шепотомъ салдатъ, а Настуня бѣжить до сѣней, вôдхилила двери:

— А вамъ чого?

— Не пытайте; я мушу тутъ скрытись у вашôй хатѣ; я утѣкъ зъ австрійского плѣну...

LIBRARY
UNIVERSITY OF ILLINOIS
AT URBANA-CHAMPAIGN

— Таже я васъ бачила недавно, якъ вы ишли съ нашими, — каже дѣвчина, замыкаючи двери и впускаючи салдата въ хату.

— Въ хату я не пôду, хиба на минутку, бо нема коли, я скрыюсь де въ сѣно або солому, бо, бачишь, и я пôзнаю тебе, се ты грядки полола въ городѣ, ось що я хочу сказати, насъ австрійцѣ окружили въ лѣсѣ, однй зъ нашихъ уйшли на Скриголовъ, а насъ якихъ десять людей забрали австрійцѣ и вели въ Галичину. Коли мы прійшли ось въ ваше село, побачили австрійцѣ якогось чоловѣка коло онъ того вѣтрака и двохъ погналось за нимъ... казали, що се „шпьегъ", а я незамѣтно скрывся въ садъ...

— А що съ тымъ „шпьегомъ"? Се мôй батько! Взяли его?

— Нѣ не взяли, утѣкъ въ лѣсъ, а австрійцѣ погнали нашихъ плѣнныхъ въ напрямѣ Стоянова... Я лишився, але не могу тутъ такъ бути въ шинели...

— Господи! А що-жъ съ моимъ батькомъ? Знаешь певно, що его не взяли?

— Знаю, бо я бачивъ, якъ батько побѣгъ въ лѣсъ, а австрійцѣ шукали

его коло вѣтрака, бѣгали то въ сю, то въ тамту сторону, а потôмъ щось до нихъ другіи австрійцѣ заговорили и всѣ пôшли съ нашими плѣнными далѣ, а батько скрывся въ лѣсѣ. Я мушу переодѣтись...

— Бери батькову опанчу и шапку, ось тутъ на печи лежитъ...

Салдатъ скинувъ шинелю и переодѣвся скоро въ опанчу.

— Якъ бы прійшли австрійцѣ скажи, що я твôй братъ, що не служивъ въ салдатахъ...

Скрипнула фѣртка на дворѣ; салдатъ зôрвався до утечи.

— Не бôйся, се тато вернувъ, успокоила Настуня, глянувши скрôзь вôкно на подвôрье.

Салдатъ все таки скрывся.

Панасъ вôйшовъ въ хату.

— Зле Настуню! — промовивъ шепотомъ. — Прійдеся марно загибати. Мене мало що не застрѣлили тй австрійскй гончй псы. Що робити?

— Ничо тату не робѣтъ! Сидѣтъ тихо въ хатѣ, чейже Богъ змилуеся.

— Нема змилуваня надъ нами, пропали мы, безталаннй, пропали, — гово-

ривъ Панасъ, схиливши голову свою въ тяжкôй задумѣ.

Стало розвиднятись. Панасъ задрѣмавъ, сидячи на лавѣ. Настуня выйшла на подвôрье.

. . . . . .

Салдатъ, выйшовши зъ хаты, розглянувся въ темнотѣ и думавъ, що ему робити? Треба еще за ночи выйти зъ села и скрытись въ лѣсѣ, розвѣдати, куда пôшли русскî, тай за всяку цѣну, треба до нихъ перебратись.

Вже лишивъ Панасове обôйстье, перескочивъ малый ровецъ, що тягнувся вздовжъ левады середъ села и мавъ зчезнути середъ жита на поли, якъ почувъ тихій шелестъ за собою. Оглянувся се була Настуня.

— Ты куда? пытае его дѣвчина.

— Иду до своихъ! Выбачай, що навѣть не подякувавъ тобѣ за першу помôчь, але годѣ, нема що часу тратити.

— Та злозлятъ тебе и пропадешь.

— Не дамся зловити.

— Нѣ! Ябъ радила остатись, ты жъ можешъ спокôйно остати въ селѣ, якъ прійдутъ австрійцѣ скажешь, що ты тутейшій господарь.

— Дежъ мое господарство?

— Скажешъ, що ты мôй братъ, будешь жити у насъ.

Салдатъ задумався.

Нема що думати! Ходи въ хату, я розповѣмъ татови, въ чôмъ дѣло и вôстанешъ покищо у насъ, а потôмъ побачимо, що и якъ робити.

Вернули въ садъ. Дорогою вôдъ Стоянова стали наплывати австрійскй войска, а за ними потяглись обозы. Войска идутъ далѣ, часть на Галичанôвъ, а часть на Скриголовъ, а трены задержуются коло двора.

— Я таки въ селѣ не останусь, не хочу попасти знову въ австрійскй руки!

— Та куды теперь пôдешь? Ось диви, якйсь червонй чорты летятъ на коняхъ.

— Се мадярскй козаки, — замѣтивъ салдатъ.

— На всякій случай, останься сегодня тутъ, бачишь бѣлый день вже, теперъ годѣ пускатись въ дорогу. Побачимо, що буде вечеромъ.

— Добре, останусь, але не зрадь мене, навѣть батькови ничо не говори, я скрыюсь денибудь въ стодолѣ.

Настуня показала салдатови стодолу заповнену що тôльки сѣномъ, а сама увôйшла въ хату.

Въ селѣ розкватерувалась команда австрійской дивизіи. Вже раннымъ ранкомъ прикликали жандармы сельского вôйта и полицая до команды. Вôйтомъ въ селѣ бувъ Степанъ Ковальчукъ, полицаемъ Панасъ Матвѣйчукъ, батько Настунѣ. Коли старшина громадска явилась на командѣ, одержала такî приказы:

Село мае давати воякамъ харчъ, а войсковымъ конямъ пашу по цѣнахъ вôйсковыхъ, якî означила команда. Списокъ цѣнъ вручено вôйтови. Кто сего приказу не послухае, забересь ему хлѣбъ и пашу безплатно. Въ селѣ не смѣе укрыватись ни одинъ чужій, незнаный чоловѣкъ, особливо русскій плѣнный, бо тî звычайно сутъ шпіонами. У кого вы крыютъ такого шпіона, той пôде разомъ съ тымъ шпіономъ на шибеницю, а его маетокъ буде сконфискованый на рѣчь австрійского скарбу. Якъ бы показалось, що село взагалѣ ворожо вôдносится до австрійской арміи, буде кождый десятый чоловѣкъ застрѣленый, а село пôде зъ дымомъ. А тî, що зôстанутъ, пôдутъ

въ Австрію, яко полонений. Для контролѣ населеня, мае вôйтъ до 24 годинъ доставити точный списокъ населеня и на кождôй хатѣ мае бути прибита на дверохъ карточка съ поданьемъ осôбъ, якй живутъ въ кождôй хатѣ, ихъ вѣкъ, та отношенье до головы дому. За выповненье тыхъ приказôвъ — въ першôй мѣрѣ вôдповѣдаютъ вôйтъ и полйцай своими головами.

Тй приказы оповѣвъ Панасъ Настунѣ, а она повторила все те салдатови. Теперь видѣли обое, що салдатъ не може остатись въ селѣ; салдатови треба було чимъ скорше утѣкати.

Коли Панасъ пôшовъ по селу передавати приказы команды людямъ, Настуня дала салдатови пообѣдати, а потôмъ приладила харчѣвъ на дорогу, та подала клунокъ:

— Вечеромъ, якъ нôчь западе, я тебе укрыю въ лѣсѣ, тамъ тебе никто не найде. А теперь спрячь то коло себе въ сѣно и до вечера сиди тихо.

Надôйшовъ вечеръ; съ трѣвожнымъ серцемъ закликала Настуня салдата и тихо выйшли обое садомъ въ напрямѣ вѣтрака, зъ вôдки вела найблизша дорога въ лѣсъ.

Коли вже найшлись обоє середъ поля, Настуня вôдôтхнула свобôднѣйше!

— Знаешь, що намъ сегодня грозило. Шибениця тобѣ и менѣ и татови! — замѣтила Настуня.

— Чому?

— Прійшли мадяры и кажутъ, що будутъ зô стодолы сѣно забирати. Я заумерла зъ тревоги. Якъ тебе найдутъ, то мы всѣ пропали, думаю, и майже безъ памяти кидаюсь до фельдфебля, що у сусѣда Николы мае канцелярію, плачу и молю его, що мы бѣднй, що се наше одиноке добро, а фельфебель, якійсь русскій чоловѣкъ зъ Галичины, усмѣхнувся та каже: Мы сѣно мусимо мати, бо що дамо конямъ ѣсти але, каже, мы заплатимо за сѣно и не зробимо тобѣ кривды. — Та берѣтъ у тыхъ, въ кого есть много сѣна, — прошу — а мы бѣднй, мы се сѣно купили, бо свого не зôбрали, чимъ же выгодуемо корову. — То мы заберемо и корову, абысте не мали клопоту, каже якійсь другій мадяръ. щобы вôнъ згорѣвъ, чортъ якійсь, але фельфебель шапку на голову та иде зô мною. Прійшовъ въ хату, подивився на образы, похваливъ, що маемо гарнй русскй образы, спытався де тато, я ка-

жу, що тато пôшли зъ розказу команды по селу, бо тато громадскій полицай, потôмъ иде вôнъ просто до стодолы, а я ажь давлюсь слезами, думаю: все пропало. Отворивъ фельфебель стодолу, подивився на сѣно, та каже до мадьярôвъ щось по нѣмецки, а тй поспускали носы и пôшли далѣ въ село. Туй-туй и булибъ мы пропали! — закôнчила Настуня.

— Якъ не теперь то въ четверъ.

— Чому? Я тебе такъ укрыю въ лѣсѣ, що никто тамъ не дôйде!

Межи бранскимъ а бужанскимъ лѣсомъ бувъ глубокій недоступный яръ. Тамъ завела Настуня салдата.

— Ось диви! Кто тебе тутъ найде? Ты-жъ салдатъ, можешь собѣ вырити яму, выстелити листьемъ, тутъ въ долѣ есть потôчокъ, у ньому студена вода якъ въ керници, хлѣбъ маешь, отже зъ голоду не умрешь. Я гоню пасти корову въ сей лѣсъ, то ѣсти принесу, теперь лѣто, то можешь тутъ довго укрыватись.

— Добре, а якъ мене тутъ найдутъ, то жаль менѣ буде лишь одного... що не буду мôгъ тобѣ голубко вôдвдячитись за твое золоте серце.

— А що тамъ! По перше тебе тутъ никто не найде, а по друге я не хочу жадной заплаты, ты „нашъ“, а менѣ страшно жаль дивитись, якъ ворогъ нашихъ мучитъ...

— А якъ тебе зовутъ, бо мы вже такъ добре знакомй, а я по правдѣ не знаю, кто ты?

— Я Панасова Настуня, такъ мене кличутъ въ селѣ, а пишуся Матвѣйчукъ!

— Я Федôръ Антоненко.

— Такъ, оставайся тутъ, не выходи зъ вôдсы никуды, бо пропадешь. А я вже навѣдаюсь до тебе! Ага, я й забула. Ось маешь тутъ на всякій выпадокъ!

И подала салдатови револьверъ.

— Ты зъ вôдки се маешь?

— Якъ були першій разъ австрійцѣ то якійсь всякъ забувъ. Я сховала въ солому, може якъ разъ придастся! Завтра а найдальше послѣзавтра я навѣдаюсь.

Антоненко хотѣвъ еще щось сказати Настунѣ, але она вже щезла въ гущавинѣ лѣса и вôнъ остався самъ.

— — — — — — — — — —

Въ полевôмъ судѣ дивизійнои команды въ помѣщеню двôрскои палаты,

сегодня незвычайный рухъ! Мае бути „штандрехтъ“ (доразный судъ) надъ однимъ москалемъ и двома „цивилями“. Ордонансы бѣгаютъ зъ мельдунками, приказами, уставляютъ въ сали суда столы и крѣсла, принесли свѣчки и крестъ, щобы на завтра рано все було готово.

На переводчика призвали новоупеченого лейтнанта Демчука, котрый мавъ бути такожъ оборонцемъ пôдсудимыхъ.

Пріѣхавъ Демчукъ до команды въ день передъ розправою, щобы переглянути акты. Вôнъ знавъ село Браны, бо ще лѣтомъ бувъ тутъ яко фельфебель, вôдтакъ поѣхавъ на Угорщину, де зложивъ офицерскій испытъ, а коли вернувъ назадъ до дивизіи, зôставъ придѣленый до одного зъ дивизійныхъ полкôвъ. Не бувъ вôнъ зъ того вдоволеный, бо полкъ бувъ розложеный въ землянкахъ и баракахъ въ лѣсѣ коло Галичанъ, де не було жадной выгоды, а въ Бранахъ, дальше за фронтомъ була и выгода и спокôй, а що належавъ вôнъ тодѣ до „маншафту“, а не до людей, якъ прим. офицеры, то все таки лучше було бути „худобою“, але якъ то кажутъ: „за спокоемъ“, якъ теперь офицеромъ але на фронтѣ.

Зъ актôвъ приладженыхъ до завтрѣшнои розправы довѣдався Демчукъ слѣдуюче:

Русскій пôдданый Федоръ Антоненко, дôстався коло Скриголова въ австрійскіи полонъ, але въ часѣ транспорту до Стоянова, утѣкъ и схоронився въ селѣ Бранахъ, де его Настуня Матвѣйчукъ укрыла въ лѣсѣ и черезъ цѣле лѣто доносила ему харчъ и бѣлье. Коли настали осѣннѝ холоды прикликала Настуня плѣнного до своеи хаты, та укрывала якійсь часъ въ стайни або на подѣ, а коли его выслѣдивъ австрійскій жандармъ и хотѣвъ арештувати, Антоненко выстрѣломъ зъ револьвера положивъ жандарма трупомъ, та пустився знову при помочи Настунѣ Матвѣйчукъ утѣкати, але перешкоджено ему вкôнци и арештовано.

Арештовано такожь Настуню Матвѣйчукъ за укрыванье полоненого, та за достарченье ему револьвера; старого Панаса Матвѣйчука арештовано такожь, пôдъ замѣтомъ, що вôнъ знавъ о поступкахъ своеи дочки; хотя и свѣдки и самѝ обжалованѝ: Антоненко и Настуня зôзнали въ слѣдствѣ, що старый Панасъ не знавъ ничого про поступки

своеи дочки, а сповнявъ совѣстно обовязки полицая громадского, выслугуючись австрійскôй командѣ, все то ничо не помогло.

Демчукови прислугувало право розмовитись въ чотыри очи съ обжалованими, щобы яко судовый оборонецъ узнати, що маютъ пôдсудимй на свое оправданье сказати, отже удався сейчасъ по прочитаню актôвъ до дивизійныхъ арештôвъ.

Съ Антоненкомъ не говоривъ богато. Видѣвъ, що для него ратунку нема. Уже за то само, що Антоненко утѣкъ зъ полону и укрывався бôльше якъ пôвъ року на теренѣ занятôмъ австрійцями, мôгъ бути, яко пôдозрѣлый о шпіонство, засудженый на смерть! А тутъ ще — убійство австрійского жандарма!

— Антоненко вже страченый! — подумавъ Демчукъ, выходячи зъ его арештантскои келіи.

Приказавъ собѣ показати, де замкнено Настю Матвѣйчукъ. Командантъ варты, мадьяръ, вôдчинивъ двери вôдъ передѣлки, де сидѣла Настуня и на приказъ Демчука удалився.

Коли Настуня пôднесла очи на входачого, Демчукъ станувъ якъ врытый. Се була та сама дѣвчина, котра лѣтомъ просила его, щобъ вôнъ не позволивъ воякамъ забирати сѣна зъ ихъ стодолы.

Настуня такожь пôзнала того бувшого фельфебля, що станувъ въ еи оборонѣ и якійсь отраднѣйшій духъ вступивъ въ еи серце.

Хвильку стояли обое мовчки. Демчукъ не знавъ, якъ до слова прійти.

— И щожъ ты наробила дѣвчино? — озвався врештѣ Демчукъ лагôдно.

Настуня розплакалась и кинувшись на тапчанъ, довго не могла до себе прійти.

— Чи пригадуешь собѣ Настуню, — говоривъ Демчукъ, якъ я стоявъ на квартирѣ у вашого сусѣда, Николы, якъ его звутъ... я забувъ вже...

— Никола Остафійчукъ, — пригадала Настя.

— Ты просила, щобъ вамъ сѣна вояки не забирали.

— Такъ, я просила, бо вôнъ тамъ бувъ въ сѣнѣ...

— Кто такій?

— Федоръ Антоненко!

— Ахъ, такъ! А то жалую теперь, що я уймився тогды за тобою, бо якъ бы Антоненка тогды зловили, то и ему не булобъ великои кары и ты могла ще зъ того клопоту вылѣзти.

— А теперь що буде? — спытала трѣвожно Настя.

— Теперь дуже зле. Я и не хочу думати о тôмъ. Антоненко вже погибшій, о нѣмъ нема що говорити, а о тобѣ и о твому батькови я подумаю, якъ бы васъ ратувати.

Тутъ Демчукъ закуривъ папироску и задумався глубоко, сидячи на тапчанѣ коло арештантки.

Не замѣтивъ, що Настя, почувши про неминучу страшну судьбу Антоненка, зблѣдла якъ стѣна и наче закаменѣла зъ трѣвоги о судьбу того чоловѣка, котрого она любила... Мало того, що любила, вôнъ же батько еи дитины, котру она носитъ пôдъ серцемъ, и котра, якъ прійде на свѣтъ, вже не буде мати батька...

А може и мене застрѣлятъ, — думае Настя, тогды булобъ ще найлучше, бо безъ него менѣ не буде житя!

— И що-жъ ты маешь на свое оправданье? — спытавъ наразъ офицеръ.

— Та що? Ничо! Якъ ему нема ратунку, то и я не хочу, щобы вы мене ратували.

— Ты певно любишь того москаля.

— Такъ, люблю!

— Справдѣ? Скажи менѣ, не укрывай ничого.

— Вы-жъ не видите, що я въ... такôмъ станѣ, се вôдъ него...

Демчукъ доперва теперь замѣтивъ, що Настуня була беременна.

— Се вôдъ него? — спытавъ, гейбы не довѣряючи словамъ Настѣ.

— Такъ, вôдъ него! И щожь я зроблю теперь, якъ его не стане! Лучше нехай и мене съ нимъ повѣсятъ, застрѣлятъ, нехай роблятъ, що хотятъ!

Офицеръ зновь задумався. По хвили зôрвався мовъ опареный и не сказавши ни слова до арештантки, выбѣгъ зъ еи передѣлки, та казавъ ще завести себе до старого Матвѣйчука. Командантъ варты замкнувъ передѣлку Настѣ на колодку и пôшовъ за Демчукомъ.

Настуня сидѣла довго на своѣмъ тапчанѣ, та оперши голову на руки, глубоко думала.

Чому то такй страшнй часы настали? Чому то бѣдный народъ такъ

томится въ горю и смутку? Чому то не може чоловѣкъ жити въ спокою и щастю? Що-жъ Федоръ зробивъ злого, що не хотѣвъ ити въ австрійскій полонъ, а укрывався въ лѣсѣ и никому въ дорогу не входивъ? Правда, забивъ якогось мадяра жандарма, се я тому винна, по що я давала Федькови револьверъ? Але бо той жандармъ не чоловѣкъ! Я ще не видѣла жандарма котрый бы мавъ людске серце. А той, що его Федько забивъ, то бувъ гôршій вôдъ самого люципера зъ пекла, зъ любовью навязувався до мене, каже: Коли ты съ другими пристаешь, чому зô мною не хочешь приставати?

Яке ему дѣло до того, съ кимъ я пристаю, я его не хочу на очи бачити и кôнецъ. Вôнъ и слѣдивъ мене, якъ той гончій песъ и выслѣдивъ Федька, але дôставъ за се заплату, кульку въ лобъ! Добре ему такъ, собацѣ. Нехай грызе сыру землю! Та що менѣ зъ того? Завтра повѣсятъ Федька и мене и тата и буде намъ конецъ. А якъ лишь самъ Федько пôде на смерть? А я зôстануся на гôрьку недолю, щобъ далѣ знущались австрійскій жандармы надомною, та пхали свой плюгавій морды до

мене и казали: Ты зъ другими пристаешь, а зъ нами чому не хочешь приставати? А, кобъ вы сказилися всѣ до одного.

— Що се? Офицеръ лишивъ пачку сѣрникôвъ. Куривъ папироску и забувъ!

Настуня взяла пачку сѣрникôвъ въ руки и стала приглядатися етикетѣ, думаючи про офицера.

— Добра людина сей офицеръ! Недавно бувъ фельфебльомъ и вже офицеръ! Такъ само говоритъ, якъ и мы. Чому вôнъ служитъ зъ мадярами, то я не знаю. Русскій чоловѣкъ повиненъ служити въ русскôмъ войску. Якось сегодня на свѣтѣ все пôшло до горы дномъ. Братъ на брата иде, вôйна, нещастье, смерть. Е, все одно. Кобы такъ Федоръ утѣкъ сегодня зъ арешту, то завтра не пôшовъ бы передъ судъ! Або, якъ бы такъ русскѝ наступили, мадяре бы пôшли до чорта, а русскѝ отворылибъ тотѝ клѣтки и мы бы жили. Що такѝ клѣтки значатъ, якійсь баракъ зъ деревяныхъ дощокъ, можна бы выломити стѣну и втечи. Ба, коли тѝ чорты съ гверами стоятъ пôдъ дверми.

Настуня глянула крôзь шпары своеи передѣлки и замѣтила, що вартовый дрѣмавъ на лавцѣ.

— Кобъ такъ дати знати Федорови, щобъ выломивъ одну дошку и вже може бути выратованый.

И знову спочили еи очи на пуделку сѣрникôвъ.

— А якъ бы я такъ свôй тапчанъ запалила? Повстане огонь, я нароблю крику, вояки кинутся гасити, а я тымчасомъ выбѣжу и полечу до его передѣлки, вôнъ же тутъ недалеко, я мушу ему одно слово сказати. А може, якъ загорится цѣлый баракъ, то мы повтѣкаемо всѣ и будемо ще разъ свобôдні, бодай на годинку, доки знову насъ не зловлятъ. А може згоримо всѣ въ огни? Нехай и такъ, все одно.

Засвѣтила сѣрникъ и пôдложила пôдъ тапчанъ. Обсмалилась трохи дошка, але не загорѣлась. Настуня засвѣтила другій сѣрникъ, третій и дошка стала поволи горѣти; Настуня пôдсвѣтила знову сѣрникъ и пôдложила пôдъ столецъ у другôмъ кутѣ, и знову загорѣвся и сей столецъ и коли вже дымъ ставъ душити, а огонь на добре розгорѣвся, стала Настуня бити пястукомъ въ двери и закричала „Горитъ!“

„Постъ“ зôрвався на рôвні ноги, пôдбѣгъ до передѣлки Настунѣ и за-

кашлався вôдъ дыму. Хотѣвъ отворити передѣлку, та спостерѣгъ, що ключа у него не було, бо комендантъ, опроваджуючи Демчука по арештѣ, самъ отвиравъ келіи, тай забравъ ключи зô собою.

Пôднявся крикъ, побудились арештанты, добиваются до дверей, а вартовый безрадный. Команданта нема, а вартовый знаючи, що ему не вôльно покинути мѣсця, тратитъ голову. Другй вартовй, (при арестѣ давано варту зъ 3 людей, котрй на перемѣну вартували що двѣ годины), спали въ сусѣднôй стайни, тай не чули крику свого товариша, котрый, тымчасомъ выломивъ гвеpомъ двери вôдъ передѣлки, де сидѣла Настя, та ставъ самъ душити огонь, але дарма! Настуня подалась до дверей, хотѣла побѣчи въ сторону де сидѣвъ Антоненко, але ледви два кроки успѣла зробити, упала зомлѣла на землю.

Тымчасомъ надбѣгъ комендантъ варты, прибѣгли и люди вôдъ штабовои компаніи. Одй кинулися гасити огонь, якій вже добувся на верхъ бараку, другй мали приказъ алярмувати цѣлу команду, а вартовымъ приказано перевести арештантôвъ до штабовои компаніи и тамъ ихъ тымчасово дер-

жати пôдъ вартою. Настю, котра сильно попарилася, вôдвезено до санитетôвъ, где еи заосмотрено попарений мѣсця. Люди до того потратили головы, що доперва, коли цѣлый бзракъ згорѣвъ и не було вже обавы, що пожаръ перенесеся на дальший забудованя, замѣчено, що бракувало трехъ арештантôвъ, межи ними и Федора Антоненка.

Слѣдуючого дня не вôдбулась судова розправа. За то велося слѣдство надъ причиною пожару. Замкнено вартового, котрый не вмѣвъ пояснити, якъ и де повставъ пожаръ, замкнено такожь „вахкоманданта", котрый въ ночи вôддалився зъ арештôвъ, що противилось приписамъ. Вѣдомо лишь було, що перше стало горѣти въ передѣлцѣ Настунѣ.

Переслухано Настуню. Зôзнала, що ничого не памятае, бо спала, а збудилась ажь тогды, коли еи дымъ ставъ дусити. Справа пожару зôстала невыслѣджена. Пôдозрѣвано цивильныхъ людей, розôслано по селу и околици жандармôвъ, але ничого не выкрыто. Настунѣ никто не пôдозрѣвавъ, щобы она сама пôдложила въ своей арештантскôй передѣлцѣ огонь, бо годѣ було припускати, щобъ дѣвчина сама хотѣла спа-

литись, а до того, чимъ могла пôдложити огонь, если при арештованю була докладно ревидована, а никто до неи не заходивъ, кромѣ „постôвъ“ приносившихъ въ товариствѣ профоса арештантамъ менажу. Скôнчилось отже на покараню варты за „занедбанье службовыхъ обовязкôвъ“ кôлькамѣсячнымъ арештомъ.

Настуня приходила поволи до здоровля и еи розправа мала таки вôдбутися.

Въ день розправы привели пôдъ сильнымъ конвоемъ старого Панаса и его дочку Настю. Они мали теперь вôдповѣдати и за себе и за Антоненка, котрый убивъ австрійского жандарма, отже понеже убійця утѣкъ безкарно, треба на кôмсь помстити смерть жандарма, треба, щобы показати населеню Волыни, що жаденъ поступокъ противъ австрійскои силы не пôде безкарно.

Положенье Настунѣ и еи батька було симъ разомъ грôзнѣйшимъ якъ за першимъ разомъ, коли ще Антоненко сидѣвъ въ арештѣ. Тогды булибъ Антоненка засудили на смерть, а Настуню и еи батька булибъ може помилували, або покарали маленькимъ арештомъ. Але

незадовго скôнчится вôйна и хлопецъ стане еи мужемъ. Настуня беременна, стане небавкомъ матѣрью, отже чи дивнымъ може выдаватись се, що та дѣвчина пропадала за батькомъ своеи дитины? Она ему револьверъ дала. Въ тôмъ добачуе прокуратура два злочины: першій, що Настуня переховувала оружіе, другій, що она дала салдатови оружіе въ цѣли убиваня австріякôвъ. Я не бачу въ тôмъ ніякого злочину. Немало оружія валяеся по селянскихъ хатахъ, а се съ причины недбальства нашихъ воякôвъ; если нашъ воякъ забуде оружіе въ якôй хатѣ, то не можна на слѣпо винити господаря хаты о переховуванье оружія. А если Настуня дае салдатови револьверъ, щобы якъ зôзнавъ самъ Антоненко, вôнъ живучи въ лѣсѣ, мавъ чимъ въ ночи боронитись передъ звѣриною, то дежь тутъ може бути мова о убиваню австрійскихъ воякôвъ? Въ кождôмъ разѣ — мы не можемо молодôй дѣвчинѣ, чужôй пôдданôй, не знаючôй нашихъ военныхъ приписôвъ — закидувати такихъ злочинôвъ, якъ тутъ въ актѣ обжалованя подано, еи поступки не дадутся съ чистою совѣстью приноровити до жадного параграфу

нашихъ военныхъ законôвъ, хиба що хочемо замарати нашу совѣсть неповинною жертвою. По моему, мы, судьи, навѣть взглядомъ ворога, повинни бути безпристрастни и справедливи. Настуня и еи батько вже и такъ тяжко покутуютъ въ слѣдчôй тюрьмѣ, нехай отже на тôй карѣ скôнчится, а мы справедливымъ судомъ здобудемо собѣ лишь прихильнôсть мѣсцевого населеня, що думаю, лежитъ въ интересѣ нашои арміи.

По тôй промовѣ вывели пôдсудимыхъ, а судъ ставъ радити надъ вынесеньемъ выроку.

Довго тревали нарады; Настуня тымчасомъ думала надъ тымъ, що такъ говоривъ лейтнантъ Демчукъ, заодно показуючи на неи, жаль, що она не розумѣла ничого, бо вôнъ говоривъ по нѣмецки. Надъ выроком Настуня не думала. Она мучится вже двѣ недѣли непевностью, що сталось съ Антоненкомъ, куды вôнъ угѣкъ, чи не зловили его, чи верне вôнъ ще до неи?

Призываютъ пôдсудимыхъ до выслуханя выроку. Увôльнено обоихъ вôдъ

нынѣ иначе! Цѣлый судъ бувъ ворожо успособленный до пôдсудимыхъ и то вôдбирало оборонцеви Демчукови всяку охоту до обороны. Але треба було вже до кôнця довести зачате дѣло.

Росправа ишла своимъ ходомъ.

Настуня не признавала себе винною, бо сповнила лишь христіянскій законъ: голодного накормити. Носячи отже русскому плѣнному въ лѣсъ ѣсти — она не бачила въ тôмъ жадной провины.

Понасъ о ничôмъ не знавъ и то стверджали многй свѣдки; его справа була выграна. Отже Настуня мала покутувати за все!

По переслуханю пôдсудимыхъ и свѣдкôвъ, пôднявся оборонецъ, лейтнантъ Демчукъ и ставъ такъ говорити:

„Поповнено тутъ злочинъ, бо застрѣлено одного зъ найлучшихъ жандармôвъ, нанесено нашôй военнôй силѣ болесну шкоду. Убійцѣ однако нема, вôнъ може ще впаде въ наши руки, але ось мы судимо тутъ бѣдну дѣвчину Настю Матвѣйчукъ и закидуемо ѣй злочинъ дѣланя на шкоду австрійскôй арміи, хочемо помстити на тôй дѣвчинѣ смерть жандарма.

Я не бачу по сторонѣ пôдсудимои Настѣ жаднои злои волѣ — шкодити нашôй арміи. Не лишь свѣдомо, але навѣть несвѣдомо она намъ не шкодила. Противно бачили мы, що еи отецъ цѣлый рôкъ служивъ пильно яко громадскій полицай, сповняючи съ вôйсковою дисциплиною всѣ приказы команды. Если бы отже Настуня була ворожо зглядомъ насъ успособлена, то безперечно вплывалабъ и на батька, щобы вôнъ не слухавъ нашихъ приказôвъ. Она укрывала русского салдата. Если приглянемось цѣлôй исторіи и возьмемо пôдъ увагу, що Настуня, яко бѣдна дѣвчина, котра сама немала, що ѣсти, цѣле лѣто собѣ и батькови вôдъ устъ вôдôймала, а салдатови носила въ лѣсъ ѣсти, то мусимо прійти до переконаня, що тутъ не входитъ въ гру патріотизмъ русскои дѣвчины, якій диктувавъ ѣй помагати русскоиу плѣнному, а шкодити нашôй арміи, але Настунею руководило высше чувство, надъ котре нема ему подôбного, а симъ чувствомъ була любовь дѣвчины до молодого хлопця. Въ имя тои любови, дѣвчина зъ власною и свого батька крывдою — годувала салдага и укрывала его въ надѣи, що

вины и кары и сейчасъ зô судовои салѣ — пôшовъ Панасъ съ Настунею до дому.

— — — — — — — — — —

Таке дѣялось въ 1915—16 р. въ селѣ Браны на Волынѣ. Я пôзнавъ Настуню въ два роки по еи росправѣ судовôй, коли она вже мала сына, та заодно выглядала свого салдата, батька дитины, але вôнъ не мôгъ до неи вернути, бо австрійцѣ ани не думали уступати.

Ажь въ 1918 р., коли настало на русскôмъ фронтѣ перемиріе, пріѣхавъ зъ поза русского фронту до Бранъ, своякъ Настунѣ — Иванъ Паращукъ, та хотѣвъ Настуню вывезти дальше за Дубно и Настуня прійшла до мене просити о потребнѝ бумаги. При тôй нагодѣ зрадила менѣ тайну, що сей Иванъ Парашукъ, то есть еи Федоръ Антоненко, якій утѣкъ зъ бранскои тюрьмы, продерся до своихъ и теперь съ чужими паперами пріѣхавъ до неи яко Иванъ Паращукъ. Але на выѣздъ зъ Бранъ не потребнѝ вже були жаднѝ бумаги, бо слѣдуючого дня, було се въ осени 1918

прійшла вѣстка, що нема Австріи и никто вже не журився, чи Настуня поѣде съ мужемъ до Дубна, чи зôстане въ Бранахъ.